

**Дніпровський педагогічний коледж
комунального закладу вищої освіти
«Дніпровська академія неперервної освіти»
Дніпропетровської обласної ради»**

Навчально - методична карта заняття № 13

Назва та № спеціальності 013 Початкова освіта

Група: ПО-18-1(2)-11

Дисципліна Музичне виховання з методикою навчання

Тема: Хоровий спів. Вокально-хорові навички.

Тип заняття: Лекційне заняття з елементами практичної роботи

Мета заняття:

- вивчення теоретичних питань, ознайомлення здобувачів освіти з різними підходами до процесу навчання і підготовка їх до свідомого оптимального вибору необхідних засобів і методів навчання з урахуванням конкретних умов.
- розкрити значення хорового співу; дати визначення вокально-хорових навичок, обґрунтувати значення співацьких вправ
- виховувати пізнавальний інтерес до вікових можливостей музичного розвитку учнів, потяг до мистецтва, сприяти формуванню естетичних смаків у здобувачів освіти, розвитку відчуття прекрасного, вміння цінувати красу.

Формування професійних компетентностей:

- соціально-мотиваційна:
- усвідомлення соціальної значущості своєї майбутньої професії, володіння мотивацією до здійснення професійної діяльності, засвоєння основ базових знань з дисципліни
- формування у здобувачів освіти вокально-хорових компетентностей

Забезпечення заняття:

* наочно-демонстраційний матеріал:

- мультимедійна презентація

*роздатковий матеріал

* ІКТ:

- відеочат

Література:

1. Гумінська О.О. Уроки музики в школі: Методичний посібник. Тернопіль: Навчальна книга— Богдан, 2008. 104 с.
2. Печерська Е. П. Уроки музики в початкових класах. Київ, 2001.
3. Ростовський О. Я. Методика викладання музики в початковій школі. Тернопіль, 2001.
4. Ростовський О. Я. Теорія і методика музичної освіти. Навч.-метод. Посібник. Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2011. — 640 с.

План

1. Вокально-хорове виховання - засіб активного залучення школярів до музики.
2. Робота над формуванням вокально-хорових навичок.
  - 2.1. співацька постава;
  - 2.2. співацьке дихання - основа співу;
  - 2.3. співацька дикція;
  - 2.4. навички звукоутворення;
3. Гігієна, співацький режим і охорона дитячого голосу.

1. Вокально-хорове виховання - засіб активного залучення школярів до музики.

Спів є природним засобом вираження естетичних почуттів, дійовим засобом активного залучення школярів до музики. З усіх видів виконавського мистецтва він є найдоступнішим для дітей видом музичної діяльності, порівняно легко засвоюється ними, не вимагає значної попередньої підготовки. Тому спів здавна розглядався як один з основних засобів музичного виховання. У процесі співу учні засвоюють музичну мову, пізнають жанрову основу пісні. У них розвиваються музичні здібності, емоційний відгук на музику, формується музичне сприймання, виховується інтерес до музики. Учні не просто пізнають музичну мову, а і починають активно користуватися нею у виконавчій діяльності.

Неповторна краса мелодій, проспіване слово, яке несе в собі значний емоційний заряд — усе це розкриває дітям багатий і складний світ людських почуттів і переживань. Засобами вокальної музики учні пізнають навколишню дійсність і себе в ній, безпосередньо чи опосередковано виражають своє ставлення до життя.

Однак не будь-який спів сприяє розвитку учнівського голосу. Неправильне звукоутворення, порушення гігієнічних норм у співі нерідко приводять до захворювання або й втрати співацького голосу. Для того, щоб пісня стала провідником у чарівний світ музики, слід навчити дітей складному мистецтву співу.

2. Робота над формуванням вокально-хорових навичок.

Якими співацькими навичками мають оволодіти діти? Умовно вони поділяються на навички дихання, навички володіння звуком і навички володіння словом у співі¹. Між цими навичками існує тісний взаємозв'язок і взаємозалежність. Так, хороше звучання голосу залежить від правильного дихання, ясної дикції, гарної співацької постави. Кожна навичка є складною дією¹, яка вимагає уваги до себе, систематичної й наполегливої роботи по її формуванню. Зокрема, навичка володіння звуком включає в себе атаку звуку; звукоутворення, використання резонаторів, чисте інтонування, зглажування реєстрів, звуковедення володіння динамікою, рухливість співу тощо. **Виховання співацьких навичок — це єдиний процес, зумовлений**

злагодженою роботою дихально-голосового апарату. Яке б конкретне завдання вчитель не ставив (укріпити дихання, вдосконалити дикцію в пісні, домогтися дзвінкості звучання тощо), він має прагнути до комплексного виховання всіх навичок у єдності вокальних вимог. Так, працюючи над дикцією, слід одночасно стежити за правильністю дихання, якістю звука. Це зумовлено тим, що орган слуху, голосові органи (гортань, глотка, м'яке піднебіння, ротова і носова порожнини) і органи дихання (легені, діафрагма, міжреберна мускулатура, м'язи трахеї і бронхів) — усе це єдиний складний співацький механізм, між ланками якого існує тісний взаємозв'язок, який не можна порушувати.

Спів — дуже складна дія, адже учень має одночасно вільно видобувати, правильно формувати вокальний звук, чисто інтонувати, виразно фразувати, чітко вимовляти слова, співати узгоджено з усім класом. Зрозуміло, що складність співу вимагає послідовної систематичної й наполегливої роботи по формуванню вокально-хорових навичок. Слід пам'ятати, що навички повинні формуватися у процесі роботи над музичним твором, а не над самими навичками. Формування навички — не самоціль, а засіб співацького виховання. Навчання співу має бути тісно пов'язане з розвитком музичного слуху і музичним розвитком особистості дитини.

З перших уроків у школі слід звертати увагу дітей на якість звучання, вчити їх розрізняти красивий спів, оцінювати його, прагнути до правильного виконання. Щоб виховати у дітей свідоме й критичне ставлення до співу, слід постійно запитувати їх, чи правильно й красиво проспівана пісня, чи сподобалося їм власне виконання тощо.

Потрібно прагнути до вираження в співі певного настрою. Спів краще асоціювати з радісним настроєм, тому вправи доцільно брати переважно вмажорі. Головним критерієм правильного звучання має бути якість звуковедення, невимушеність при співі. Щоб вокально-хорові навички виховувалися успішно, учні повинні усвідомлювати співацькі завдання і спосіб їх виконання. Це вимагає вмілого поєднання пояснень і практичного показу вчителя. Оскільки вокальний досвід молодших школярів незначний, у співвідношенні пояснень і показу більшу роль має відігравати приємний, виразний, правильний спів учителя. Пояснення мають опиратися на співацький досвід учнів, на образні аналогії, порівняння з слуховими, зоровими, просторовими, руховими відчуттями. Не слід користуватися незрозумілими термінами, звертатися до фізіологічних і анатомічних пояснень, демонструвати дітям складні співацькі прийоми. На перших порах краще частіше показувати практичні прийоми правильного і неправильного звукоутворення. Важливою умовою успішного формування вокально-хорових навичок є зацікавлене, емоційне і водночас свідоме ставлення учнів до співу. Треба викликати у дітей бажання навчитися гарно співати, захоплюватися образним змістом пісні, прагнути до того, щоб учні діставали насолоду від співу. Добре, коли вчитель після розучування кожної пісні (а також наприкінці чверті) з'ясовує з учнями, чому саме вони навчилися, яким став їхній спів. Оскільки на уроці музики

здебільшого використовується колективний спів, діти мають набути й хорових навичок — навичок строю (інтонаційної узгодженості) і ансамблевих навичок {узгодженості сили звучання, тембру, темпу, метру і ритму). Розглянемо детальніше методику формування співацьких навичок.

Співацька постава. Необхідною умовою вільного, ненапруженого співу є правильна співацька постава, яка сприяє створенню готовності голосо-утворюючих органів до дії. Вимога правильної співацької постави — це вже активізація голосового апарату, підготовка його до правильного розподілу м'язових сил при співі. Якою має бути співацька постава? Учні під час співу повинні стояти рівно, зручно, "випрямивши спину, голову тримаючи прямо, опустивши руки. Уся постать повинна виражати готовність до співу. Якщо діти співають сидячи, стільці повинні відповідати їх зросту. Сидіти треба рівно, не горблячись, не спираючись на спинку стільця чи парти, тримаючи руки на колінах. Слід розповісти дітям, як потрібно сидіти чи стояти під час співу. Щоб першокласники засвоїли правила співацької постави, не треба вдаватися до їх заучування. Краще буде, коли вчитель звернеться до учнів із запитаннями: "Діти, подивіться, як я стою (сиджу) при співі? Як я тримаю голову? Руки? Як відкривав рот? Я спираюсь на спинку стільця? Можливо, я переступаю з ноги па ногу? Задираю голову вгору?" Надалі, роблячи зауваження дітям щодо їх співацької постави, слід зосереджувати увагу дітей на позитивному прикладі. Скажімо: "Зверніть увагу, як сидить при співі Оленка. Водночас не слід домагатися правильної співацької постави протягом тривалого часу, оскільки необхідність нерухомо сидіти або стояти в одній позі швидко втомлює школярів. Вони намагаються змінити позу на зручнішу. Не варто часто робити зауваження дітям щодо їх постави. На перших порах вона є швидше організуючим моментом перед початком співу чи слуханням музики. Поки правильна співацька постава не стане звичкою, вчителю слід постійно стежити за нею, виправляти дітей, заохочувати тих, хто правильно сидить чи стоїть при співі.

Співацьке дихання. Правильне співацьке дихання є основою вокальної техніки. Від набуття навички співацького дихання значною мірою залежить формування навичок звукоутворення і дикції. Існують різні типи співацького дихання. У сучасній вокальній педагогіці найбільш визнаним є так званий косто-абдомінальний (ребро — живіт) тип дихання. У ньому беруть участь нижні ребра і діафрагма, м'язи черевного преса. Типовий недолік у дітей — поверхове, неглибоке (так зване ключичне) дихання, яке зовнішньо виражається у підніманні плечей. Для розвитку співацького дихання не слід звертатися до відокремлених від звука вправ, оскільки вони малоефективні. Робота дихальних м'язів під час співу тісно пов'язана з роботою "гортані/ і верхніх резонаторів. Тому співацьким дихання стає тільки у процесі фонації.

Правильність співацького дихання залежить від правильності вдиху, який може бути різним залежно від характеру пісні. Перед тим, як співати пісню, що йде в помірному або повільному темпі, треба взяти спокійне, глибоке дихання. Коли ж пісня виконується в швидкому темпі, то вдихання і

перед початком співу, і між фразами буде швидким, коротким. Характер вдиху залежить від виразного диригентського жесту вчителя. Вдих рекомендується проводити одночасно через ніс і рот. Під час вдиху в дітей має виникати відчуття легкого позіхання, яке розширює глотку і готує форму резонаторів. З самого початку слід привчати дітей брати дихання за рукою вчителя. Регулятором тривалості співацького вдиху є довжина музичної фрази. На початковому етапі важливо вибирати твори з короткими музичними фразами. Якщо музична фраза виявилася для дітей надто довгою, то у процесі розучування її можна трохи прискорити, а потім сповільнити до потрібного. Під час вдоху необхідна невелика затримка дихання, потім починається поступовий видих. Найбільш складним у співацькому диханні є економне видихання під час співу, розподіл повітря на цілу фразу. У співака повинне бути таке відчуття, ніби він не видихає повітря під час співу, тобто відчуття "опори" на дихання. При збереженні під час видиху вдихального відчуття голос звучить, незалежно від нюансу, соковито й наспівно. І навпаки, сшв на залишковому диханні позбавляє звучання цих якостей, робить його безтембровим і в'ялим. Слід домагатися того, щоб діти до кінця доспівували кожен музичну фразу в пісні. Вимога доспівувати мелодію красивим звуком до кінця фрази не передихаючи, підтримана показом руки вчителя, завжди дає хороші наслідки, якщо таке завдання посилене дітям. Конкретне, зрозуміле завдання допомагає учневі організувати своє дихання. Учителю слід враховувати, що при голосному співі порушується злагоджена робота співацького апарату: дихання стає напруженим, судорожним, м'яке піднебіння — пасивним, голосові складки втрачають пружність і рівномірність коливання. Щоб уникнути напруженого, форсованого звучання, не слід вдихати надто багато повітря. Надмір, повітря, тиснучи на складки, призводить до неточної інтонації. Від перебору повітря виникає м'язове напруження в голосовому апараті, у тому числі й зажатість артикуляційних органів, що веде до погіршення дикції, швидкої втомлюваності. У хоровавому співі велике значення має, ланцюгове дихання, при якому співаки передихають у різних місцях фрази. Це потрібно для того, щоб досягти безперервності звучання там, де цього вимагає музичний образ. Ланцюгове дихання здійснюється у такий спосіб: учитель ділить учнів хорової партії на кілька груп і намічає для кожної групи різні місця передихання. Саме передихання здійснюється м'яко, після непомітного зняття звука і наступного його продовження без поштовху.

Співацька дикція. Співацька дикція — це ясність, розбірливість, правильність вимови тексту у співі. Вона є наслідком знання і розуміння тексту, відчуття музичного образу і бажання донести його до слухачів, систематичної роботи над формуванням навички словоутворення. Вокальна дикція вимагає активності артикуляційного апарату, який складають такі голосоутворюючі органи: губи, язик, м'яке піднебіння, щелепи, гортань з голосовими складками, зуби. Млявість артикуляції (малорухливі губи, язик, нижня щелепа, маловідкритий рот) є однією з основних причин поганої дикції при співі — голосні і приголосні не мають необхідної ясності та

чіткості, звук набуває одноманітного й невиразного характеру. Іноді спостерігається й інший недолік — перебільшена дикція, яка позбавляє голос необхідної вокальності. При цьому деякі діти не співають, а ніби декламують текст пісні. Слід пояснити учням, що вокальна мова має свої особливості, оскільки носіями вокального звука є голосні. Тому при співі голосні звуки максимально протягуються, а приголосні звуки вимовляються коротко, швидко. Учитель повинен знати механізм вимови, щоб контролювати дії літнії. зустрівшись з неправильною вимовою, показати і пояснити учням техніку утворення звука. Зокрема, при вимові голосної *a* нижня щелепа опускається і рот розкривається найсильніше. На у губи витягуються, па о рот повинен мати форму овалу тощо. Залежно від характеру пісні вимова приголосних може бути твердою або м'якою. Деякі приголосні (наприклад, *p*.. треба здовжувати, наче подвоювати (*pp*... \). деякі промовляти коротко [*c*, *ш*, *т*), особливо наприкінці слова. Діти часто неохайно вимовляють приголосні, що замикають слово. У таких випадках, крім пояснення і показу, дуже допомагає диригентський жест точного і легкого зняття звука. Слід поступово підводити школярів до засвоєння основного правила вокальної орфоєпії: приголосний звук, що замикає склад, відноситься при співі до наступного складу, даючи голосному звуку свободу і час для звучання. Спочатку діти засвоюють це правило, наслідуючи вчителя, а далі починають свідомо підходити до відкриття складів. Можна для наочності виписувати слова пісні на дошці, "неправильно" ділити їх на вокальні склади: Ще-дрі-во-чка ще-дру-ва-ла. до ві-ко-нця при-па-да-ла: "Чи вже на-пе-кла? Не-си ско-рі-ш до ві-кна!" Учні, як правило, погано відкривають рот при співі, у них малорухлива нижня щелепа, напружені м'язи, які її піднімають, що стає причиною горлового призвуку. При затиснутій нижній щелепі неможлива хороша вокальна дикція, оскільки ротова порожнина мала для формування вокальних голосних. Щоб діти під час співу добре відкривали рота, треба, щоб вони розуміли смисл слів, виділили головне слово, яке визначає зміст фрази. Затискування щелепи нерідко має психологічні причини: сором'язливість, страх. Тому велике значення має доброзичлива атмосфера на уроці. . , - Хорошого відкриття рота домагаються на голосних *a*, *o* у. Корисні вправи *на дай, най, гай, май* тощо. Сполучення «*ай*» примушує добре відкривати рота, опускаючи нижню щелепу. Можна використати такий прийом: легким нажимом пальця на підборіддя допомогти нижче опустити нижню щелепу. При неодноразовому повторенні цього руху опускання щелепи стає звичним-рухом. Діти можуть перевіряти правильність відкривання рота шляхом нажиму пальцем на щоку. Якщо палець проходить між зубами, — рот відкритий правильно. Корисний прийом активної вимови слів у ритмі мелодії, пошепки, з чіткою артикуляцією. Цей прийом не тільки укріплює дихальні м'язи, сприяє появі відчуття опори на дихання, але й тренує артикуляційний апарат. Типовою помилкою учнів є виділення безударних закінчень слів. Тому слід дотримуватися музичного фразування, що відповідає смислу виконуваної пісні, стежити за дотриманням смислових наголосів у словах. Незбігання наголосів у словах з наголошеними

музичними частками (якщо це трапляється а пісні) слід долати таким вокальним прийомом. —

Навички звукоутворення. Звукоутворення є результатом взаємодії дихальних і артикуляційних органів з голосовими складками. Умовою правильного звукоутворення є вільно відкритий рот, вивільнена щелепа, активні губи. Яким має бути звучання дитячого голосу? Природнім, вільним, "сріблястим", рівним в усьому діапазоні, інтонаційно чистим, приємним. Таке звучання формується при помірній силі співу, ясній і виразній вимові вокального слова, завдяки рухливості м'якого піднебіння, рівномірному коливанню голосових складок, спокійному, рівному диханню. Набуття цих якостей вимагає від учителя наполегливої роботи над диханням, звукоутворенням, атакою звука, дикцією, правильним використанням резонаторів, згладжуванням реєстрів, звуковеденням, регулюванням сили звучання, рухливістю, округленням голосних тощо. Формування навички правильного звукоутворення доцільно розпочинати в *зоні* примарних звуків. Примарними називаються такі співацькі звуки, які в голосі людини звучать найбільш природньо і вільно. При співі примарних звуків у роботі голосового апарата з'являється правильна! від природи координація між; усіма його ланками. Для більшості дітей зона примарного звучання припадає на звуки "фа[І] — ля[І]". Поступово виходячи за межі примарної зони, учні переносять якість звучання примарних звуків на сусідні — вгору і вниз. *Корисний тільки той спів, який не викликає напруження.* Початковий момент роботи голосових складок і дихання називається *атакою*, або *способом взяття звука*. Атака звука визначається різною взаємодією голосових складок і дихання. Розрізняють три види атаки: *тверду, м'яку і придхальну*. При твердій атаці голосові складки зімкнуті до початку звучання і струмись повітря їх ніби прориває, зумовлюючи активний початок співу. При м'якій атаці змикання відбувається одночасно з виникненням звука, що зумовлює його спокійне і плавне звучання. Під час придхальної атаки складки змикаються із запізненням, уже після початку видиху, тому звучання спочатку позбавлене чистоти інтонування, звук береться з "під'їздом" до точної висоти. Атака є важливим виразним засобом у співі, дозволяє передати різні настрої. Зокрема, ліричний настрій пов'язаний з використанням м'якої атаки, героїчний — з твердою тощо. У дитячому співі використовується м'яка і тверда атаки. Основу співацького звучання складає м'яка атака звука. Однак, якщо у дітей спостерігається інертність голосового апарата, доцільно використовувати активну, енергійну подачу звука.

Вокально-хорові навички формуються у процесі вивчення пісенно-хорового репертуару та за допомогою спеціальних вокальних вправ. Особливо успішно виховуються навички на пісенному матеріалі, оскільки під час роботи над піснею певна вокальна мета для дитини виглядає цілком умотивованою самим змістом і характером твору.

3. Гігієна, співацький режим і охорона дитячого голосу

Формування співацького голосу залежить від того, наскільки правильно діти користуються ним. Основними причинами неправильного функціонування голосових органів, їх перенапруження і перевтоми є спів у невластивій певному голосу теситурі, зловживання верхніми звуками, форсоване звучання, надмірно тривалий спів, неправильні (шкідливі) звички голосоутворення, спів у хворобливому стані.

Учні нерідко змагаються в голосному співі, прагнучи заспівати голосніше, ніж це можливо для їхнього голосу; самотійно беруться виконувати пісні, діапазон яких виходить за межі їхніх можливостей. Зрозуміло, що це шкідливо позначається на їхньому голосі.

Спів вимагає значного нервового і м'язового напруження, тому швидко втомлює дітей. Відтак загальна тривалість співу на уроці не повинна перевищувати для першокласників 10 хвилин. У наступних класах вона може бути доведена до 15-20 хвилин з перервою після 10 хвилин співу. Вже при перших ознаках втоми слід залучати учнів до іншої діяльності. Не можна допускати, щоб вони йшли з уроку з втомленими голосами.

Нормальний розвиток дитячого голосу залежить не тільки від правильного співацького режиму на уроці. Молодшим школярам властива підвищена емоційна збудливість, яка виявляється, зокрема, у голосній мові і викриках під час ігор удома, у школі на перерва:»: тощо. Постійна голосна мова і крик завдають непоправної шкоди дитячим голосам. Учителю потрібно постійно говорити учням про небезпеку перенапруження голосу як у мові так і при співі.